

SVENSKA INDUSTRIMINNESFÖRENINGEN

NYHETSREV OKTOBER 2007

ATT BYGGA EN UTSTÄLLNING OM INDUSTRIHISTORIA: INDUSTRILAND I NORRKÖPING

INDUSTRILAND - när Sverige blev modernt

Under våren 2002 bestämde sig ledningen för Arbetets museum att bygga en stor och påkostad utställning om hur det gick till när Sverige blev modernt. Utställningen skulle ha ungdomar som målgrupp, vara relevant i nuet, göra många röster hörda, behandla ett nära förflutet och fokusera på industrisamhället. Den skulle byggas i samarbete med de aktörer som varit med och format Sverige under perioden och till stor del finansieras av samarbetsparter och sponsorer. Utställningens tema skulle fördjupas i en forskningsantologi nära knuten till projektet.

Projektgrupp

Arbetets museum påbörjade processen genom att bjuda in till en projektgrupp, med syfte att forma en idéskiss som skulle ligga till grund för manus- och finansieringsarbete. Till projektgruppen bjöds företrädare för fackföreningsrörelsen, näringsliv, universitet, studieförbund och arkiv. Ordförande för gruppen blev professorn i ekonomisk historia Maths Isacson, som myntade begreppet "den

högindustriella epoken" för att beskriva den tid som projektgruppen slog fast att utställningen skulle behandla, tiden mellan 1930 och 1980.

Idéskiss

Deltagarna i projektgruppen, som uppgick till ett 15-tal personer, ombads att dela med sig och skriftligt ge sin och sina organisationers versioner av den högindustriella epoken. Vilka var de viktigaste strukturerna och händelserna? Hur levde man under epoken och vad var politiskt, socialt och ekonomiskt signifikant för tiden? Detta skriftliga material sammanställdes av industrihistorikern Jan af Geijerstam i skriften *Industriland – Idéskiss till en utställning på Arbetets museum*. Idéskissen var färdig i april 2005 och användes som en presentation av projektet vid finansieringsarbete och som en stafettpinne mellan projektgruppen och utställningens producent, som anställdes under hösten 2005.

Finansiering

Projektet budgeterades på ett tidigt stadium till sju miljoner kronor. Arbetets museum beslutade att skjuta till tre miljoner av sitt

sparade kapital för att finansiera utställningen, fyra miljoner skulle komma in från samarbetsparter och sponsorer. Museichef Anders Lindh, som initierade projektet, hade god hjälp av projektgruppens medlemmar och av idéskissen under finansieringsarbetet. Likaså gav det påbörjade arbetet med forskningsantologin tyngd och ytterligare genomslagskraft åt projektet.

Produktionsgrupp

Projektorganisationen för Industriland byggdes upp på samma vis som de flesta andra projekt på Arbetets museum. Producenten rekryterades externt; Ann-Sofie Axelsson projektanställdes för att i samarbete med museipersonal och projektgruppen forma utställningen. Projektledare hämtades från den fast anställda museistaben. Torsten Nilsson och Niklas Cserhalmi hade ansvar för ekonomi och personal inom produktionsgruppen och fungerade som länkar mellan museet och externa grupper. En arkitekttävling utlystes med idéskissen som underlag. Det vinnande bidraget ritades av arkitektbyrån *aPolis*, som fick i uppdrag att formge Industriland. För den grafiska formgivningen handplockades grafikbyrån *HjärtaSmärta*.

Hur berättar man ALLT?

- spår av händelser

Redan från början var produktionsgruppen på det klara med att vi ville vara subjektiva och inte göra anspråk på att berätta den sanna och enda historien om hur det gick till då Sverige

blev modernt. Vi delade uppfattningen att ett sådant anspråk skulle göra Industriland till en basutställningslik skapelse och detta ville vi undvika. Den lösning som vi valde var att lyfta fram en mängd spår av händelser och låta dem relativt obearbetat möta besökarna. Vi valde att se människors ord och berättelser, efterlämnade föremål, fotografier, film och musik som sådana spår. Dessa lade vi ut i utställningen i en väl genomtänkt formgivning som signalerade repetition, storskalighet, långa serier och rationalitet – industrins och tidens signum.

Favoritidéer och tankefigurer

Självklart är det omöjligt att ”lägga ut spår av händelser” utan att urval och gestaltning påverkas av produktionsgruppens favoritidéer. Det var främst två tankefigurer som kändes fruktbara under arbetet med Industriland: industrin som samhällsdanare och kollektivismen som välsignelse och förbannelse.

I västvärlden, menar vi, kom industrins produktionsidé att ta ett fysiskt och mentalt grepp över hela samhällskroppen. När det

visade sig att exempelvis en cykel- eller strumpfabrik kunde producera cyklar och strumpor så oändligt mycket snabbare och billigare genom långa serier, storskalighet, rationell ingenjörplanering och likriktning, så var det förstås på många sätt en lockande tanke att pröva samma koncept på exempelvis sjukvård, barnpassning, skolgång, mentalvård, fängelser, bostadsbyggande samt trafik- och samhällsplanering. På detta vis kom industrialismens idéer att färga såväl det fysiska som mentala landskapet och Sverige blev under denna epok ett Industriland helt och fullt (något som även gällde för många andra västländer).

Den andra tankefiguren som vi ägnade kraft åt var kollektivismen. 1930 där Arbetets museums historia om Industriland tar sin början, var Sverige ett land väldigt olikt det vi lever i nu. Arbetarklassfamiljerna hade då endast kallvatten i kranen, det drog i bostäderna, barnens leksaker fick plats ovanpå radion och dasset låg på gården. Femtio år senare, 1980, levde vi i mexitegelhus med heltäckningsmattor och föräldrarna vadade i barnens leksaker. Vi menar att denna oerhörd

samma vis blir det en stor utväxling på insatta medel och språnget från materiell nöd till kraftfulla förändring hade varit omöjlig att genomföra utan kollektivismen. När väldigt många gör samma sak, samtidigt och på materiellt överflöd blir möjligt att genomföra. Kollektivismen kan på detta vis ses som en välsignelse, men det fanns förstås ett pris att betala. Och vi menar att både miljon- och steriliseringsprogrammen har en koppling till den starka kollektivism som Industriland vill lyfta fram.

Hur gick det då – blev det en bra utställning?

Ett halvår efter invigningen råder stolthet och lättnad. Vi är stolta över vår utställning och lättade över att det största utställningsprojektet i museets historia inte gick åt skogen. Vi har ökat besökstalen med 35 procent och fått många positiva reaktioner från besökare och recensenter. Vi höll budget och vi invigde på utsatt datum. Ungdomar kommer till utställningen men det mest slående vad gäller besökare är att vi nu har många pensionärer som besöker oss, en grupp som vi sällan lyckats locka tidigare. Den stora utmaningen nu är att finna vägar att förnya utställningen och hålla den aktuell och relevant för sin samtid under fem år. Till vår hjälp har vi projektgruppen som lever kvar och fortsätter att vara ett stöd för bland annat utvecklingsarbetet och i programverksamheten.

*Niklas Cserhalmi, projektledare Industriland och utställningschef vid Arbetets museum
Bilder: Arbetets museum*

SIM PÅ EUROPA NOSTRA-KONGRESS

I juni 2007 deltog SIM i en av de centrala programpunkterna vid Europa Nostras kongress i Stockholm.

Europa Nostra (Vårt Europa) är Europas ledande organisation för bevarandet av ett europeiskt kulturarv. Organisationen

representerar över 200 ideella bevarande-organisationer runt om i Europa men stöds även av ett stort antal institutioner och företag samt många personligt engagerade medlemmar. Organisationens senaste kongress ägde rum i Stockholm den 5-8 juni 2007.

En av kongressens viktigaste programpunkter var ett Forum om modernismens kulturarv på Moderna Museet i Stockholm den 7 juni, med representanter från en rad ideella kulturarvs-organisationer. SIM företrädde av Anders Houltz, tidigare under många år medlem av SIM:s styrelse och med speciell kompetens inom forumets ämne.

Vid forumet antogs även en appell till Europas politiker att verka för bevarande av modernismens kulturarv. Sveriges Arkitekter var svensk värd för Forumet tillsammans med Europa Nostra Sverige.

Bland deltagarna återfanns Europa Nostras svenska beskyddare, prinsessan Madeleine samt kung Karl Gustav och Drottning Silvia. Mer om kongressen kan man läsa på Europa Nostra – Sveriges webbplats, www.europanostra.se.

Jan af Geijerstam, industriminnesforskare

TICCIH-KONGRESSERNA 2006 OCH 2009

Ticcih (The International Committee for the Conservation of the Industrial Heritage) är den internationella organisation som arbetar för bevarande av och forskning kring det industriella arvet. Svenska Industriminnesföreningen är den svenska representanten för denna världsomspännande organisation.

Ticcih:s trettonde internationella kongress hölls i Terni strax utanför Rom i september 2006. I samband med kongressen förstärktes SIM:s närvaro inom Ticcih ytterligare då föreningens ordförande, Dag Avango, adjungerades till Ticcih:s styrelse. Information om Ticcih:s arbete finns på internet, på Ticcih:s hemsida, www.mnactec.com/Ticcih.

Terni-kongressen 2006

Ticcihs kongress i Terni ägde rum den 14–18 september 2006 och med efterföljande studieresor för under den följande veckan. Kongressen var en brett upplagd samling för forskare och andra aktörer inom industriarvsområdet. Italienska delegater dominerade, men samtliga kontinenter var representerade. Ticcih breddas fortlöpande och inte mindre än fyrtio nationer var representerade. Asien och Afrika

är dock fortfarande underrepresenterade. Delegationen från Sverige, de flesta medlemmar i SIM, var en av de större.

Kongressen behandlade en rad frågor av intresse för Svenska Industriminnesföreningen, inte minst ifråga om förhållningsätt och metoder att arbeta med industriarv i stads- och industrilandskap i omvandling.

Så gott som alla presentationer som gjordes vid kongressen, dryg 210 stycken, finns tillgängliga över internet och kan fritt laddas ned från kongressens hemsida (<http://www.ticcihcongress2006.net/papers.html>). Tillsammans ger de en bild av ett mycket rikt och varierat arbetsfält med stor kraft. Tilläggas kan att svenskar och SIM-medlemmar var väl representerade i Terni och de svenska delegaterna gjorde inte mindre än sju presentationer. De svenska bidragen behandlade en stor bredd av ämnen: tekniköverföring och svensk-indiska industriminnen, den högindustriella epoken i Sverige och Baltikum, arbetslivsmuseer och lokalt industriarvsarbete, fotografiet som källa till den industriella historien, forskning i polarområdena, kärnreaktorer som bevarandeproblem (Ågesta)

samt sambandet mellan industriella etableringar och nationella intressen på Svalbard. Bidragen presenterades av Jan af Geijerstam, Maths Isacson, Dag Avango samt av gruppen Eva Dahlström Rittsél, Länsstyrelsen i Stockholm, Per Lundgren, Stockholms Länsmuseum och Magdalena Tafvelin Heldner från Tekniska museet. Dessutom deltog professor Marie Nisser, en av initiativtagarna till Ticcih och en av organisationens hedersordföranden.

Nästa Ticcih-kongress äger rum i Freiberg, forna DDR, år 2009. Ticcih-kongressen 2012 planeras äga rum i Peking.

Mer information kan sökas på kongressens utförliga hemsida, såväl på italienska som på engelska. Gå till www.ticcihcongress2006.net.

Förstärkt samarbete mellan Ticcih och Icomos

Vid Ticcih-kongressen 2000 i London undertecknades ett samarbetsavtal mellan Ticcih och Icomos (International Council on Monuments and Sites). Icomos är en världsomspännande organisation för professionella kulturmiljövårdare och Unescos expertorgan för kulturmiljövård. För närvarande pågår ett arbete för att skapa ett gemensamt program för Ticcih och Icomos för bevarande av industriarv.

I Sverige samarbetar Svenska Industriminnesföreningen med den svenska delen av Icomos, (Icomos Sverige). Från SIM:s styrelse är Jan af Geijerstam representerad som medlem i Svenska Icomos.

Jan af Geijerstam, industriminnesforskare

BERGSLAGEN – HISTORIA OCH FRAMTID

Samverkan för utveckling

Länsstyrelserna i de fem Bergslagslänen Dalarna, Västmanland, Örebro, Värmland och Gävleborg har tillsammans med Riksantikvarieämbetet och Tekniska högskolan (KTH) initierat ett omfattande arbete för ökad samverkan i regionen. Målet är att öka besöksantalet i Bergslagen och främja regionens tillväxt genom utveckling och ökat samarbete i nätverk mellan ett antal Bergslagshistoriska centra i regionen. Projektet vill kraftsamla kring Bergslagen som kulturhistorisk och turistisk region.

För varje Bergslags-historiskt centrum utarbetas en utvecklingsplan under 2007.

Arbetet koordineras och samordnas av Intresseföreningen Bergslaget, som samlar ett 25-tal kommuner i området. Projektledningen kommer att utarbeta en gemensam handlingsplan samt driva gemensamma utvecklingsfrågor, aktiviteter och utredningar.

Under 2008 skall åtgärder för utveckling av verksamheten påbörjas och en gemensam funktion skall vara i drift. En fullt ut fungerande organisation skall finnas 2010.

Carl-Magnus Gagge, landsantikvarie, Västerås

KONSTGÖDSELFABRIK I KÖPING DOKUMENTERAS

Under Andra världskriget uppfördes en konstgödsselfabrik i Köping. Läget var skyddat i inlandet med en hamn som hade goda kommunikationer. Fabriken kom att bli en del av det stora industrikomplex, som under många år karakteriserat Köping, nu senast under namnet Yara, tidigare Salpeterverken, Supra och

Hydro. I mitten av maj 2007 lades fabriken ned och ersattes av annan verksamhet.

Konstgödsselfabriken i Köping var den sista i drift i Sverige. Västmanlands läns museum har under våren 2007 arbetat med en dokumentation av konstgödningsfabriken. Arbetet

genomförs som ett samarbete med företaget Yara AB och en pensionärsgrupp med tidigare anställda vid företaget. I läns museets arbete

har bl.a. ingått att spela in ljudmiljöer, göra intervjuer och att fotografera.

*Carl-Magnus Gagge, landsantikvarie,
Västerås*

BOKTIPS

Industriarv i förändring

I mars 2006 anordnades konferensen Industriarv i förändring i Avesta. Cirka 120 forskare, kulturvårdare och andra intressenter samlades i Koppardalen för att diskutera industriarvets frågor, problem och möjligheter. Boken med samma namn som konferensen dokumenterar föredrag och diskussioner – med uppdateringar gjorda sommaren 2007. Konferensen var den tredje på samma tema. Den arrangerades i samarbete mellan Kungl. Tekniska Högskolan, Riksantikvarieämbetet, Länsstyrelserna i Dalarnas, Västmanlands och Örebro län samt Avesta kommun. Boken kan beställas från kulturförvaltningen i Avesta kommun (0226-645000).

Jan af Geijerstam, industriminnesforskare

Swedish Heritage

Till Europa Nostra-kongressen i Stockholm (se ovan) producerades skriften Swedish Heritage som bland annat innehåller presentationer av svenska kulturarvsorganisationer på engelska. Till dessa hör Svenska Industriminnesföreningen. Skriften kan beställas direkt från Europa Nostra Sverige.

Jan af Geijerstam, industriminnesforskare

Nationalrapporter till Ticcih

Till varje Ticcih-kongress (se ovan) sammanställs utförliga rapporter om arbetet i de olika länder där organisationen är representerad. Till den senaste kongressen, i Terni 2006, samlades dessa i en specialutgåva i den tvåspråkiga tidskriften *Patrimoine Industrielle*. Här återfinns även den svenska nationalrapporten, sammanställd av ledamöter av SIM:s styrelse. Specialnumret av *Patrimoine Industrielle* kan beställas till reducerat pris från Ticcih.

Jan af Geijerstam, industriminnesforskare

Oplogat

spår av kvinnors liv och arbete i Norrbotten av Helen Doktare, ca 180 sidor och inbunden. Med bilder av Haparandafotografen Mia Green, Kirunafotograferna Borg Mersch och Torsten Dahllöf. Boken handlar om kärlek och hårt arbete, om självständighet och beroende, om ensamhet och ordlöshet. Den innehåller kvinnors berättelser och bilder som rör tiden från år 1900 till omkring år 1950. Kvinnorna kommer till tals med sina egna ord.

Helen Doktare berättar inledningsvis med mod och uppriktighet om sina egna livsmönster ur ett tre generationers kvinnoperspektiv. I det fortsatta resonemanget tar hon avstamp i historien, från den politiska, religiösa och mediala maktkoncentrationen i Norrbotten, som nästan genomgående har betraktat och lyft fram manliga erfarenheter och upplevelser som intressanta, medan kvinnliga erfarenheter har förbigåtts med tystnad. Tankarna går vidare till industrins framväxt och ställer frågan på vilka sätt dessa värderingar har haft betydelse för kvinnornas liv. Hur har den påverkat bristen på kvinno-historia? Hur har de påverkat bristen kvinno-industrier? Hur har de påverkat kvinnoflykten från länet i dåtid och nutid? Är vi än idag ens medvetna om hur dessa gamla samhällsmönster och ideal fortsätter att hålla människor och åsikter på plats och befäster förtryck från illusioner och beteenden i flera generationer? Boken visar också på möjligheter att införliva kvinnliga erfarenheter till Norrbottens historia.

Boken kostar 250:- plus frakt och kan beställas från helen.doktare@bredband.net
www.doktare.se

Helen Doktare

You should be in Hollywood

Yrke: Resesäljare. 48 ansikten, 40 röster.
Av Carina Ruotsalainen, text och foto.
Kulta förlag, 2007.

En lågmält vacker liten bok med 48 porträtt och 40 röster. Boktiteln syftar på en kommentar från en tågresenär till en av de resesäljare som är bokens huvupersoner och röster. De arbetar alla på centralstationerna i Stockholm, Göteborg och Borlänge och det är deras egna ord, grupperade i citat som utör bokens dynamiska kärna. Här finns allt från ilska till humor och empati, yrkeserfarenhet och frustration i citatform. En resesäljares arbete utmynnar inte sällan i samtal med kunderna.

Det här är arbetslivsskildring och fotobok i ett, därtill en i bästa mening originell och sympatisk lägesrapport från en arbetsplats.

Svenska borgar och fästningar. En historisk reseguide

Huvudförfattare Leif Törnquist. Fotograf Malin Gezelius.
Medströms bokförlag, 2007.

Tättskriven, informationtät, bildrik och kompakt vägvisare till befästningar från norr till söder. Boken vill ge en ”sammanfattande presentation av svensk befästningskonst i ett internationellt perspektiv jämte beskrivningar av enskilda anläggningar”, enligt bokens förord. Tidsperspektivet går från forntid till nutid och bokens avgränsning till det svenska ska förstås som att den handlar om anläggningar inom Sveriges nuvarande gränser.

Urvalet av anläggningar pendlar mellan moderniteter som Stockholms södra besättningslinje, avvecklad 1952, till äldre anläggningar som fornborgen Torsburgen på Gotland, daterad till de första århundradena av vår tideräkning.

Detta är en användbar vägledning, både för den som vill besöka någon av anläggningarna och för den som tänker ha boken i sitt referensbibliotek. Redaktören lär ha haft ett hästjobb att göra all denna information till lättillgänglig och inspirerande layout, och det har lyckats.

Uderygånens skuggor. Missiler och möten.

Av Peter Handberg. Bilder författaren och Arne Tribukait.
Natur & Kultur, 2007.

I Estland, Lettland och Litauen vittrar och rostar tidigare hemliga kärnvapenbaser från mitten av 1900-talet. Det var härifrån som svenska städer skulle utsättas för raketernas förödande vapenbestyckning. Detta är med andra ord också svensk historia.

Peter Handberg kallar sin bok för ett reportage och det är en bra beskrivning. Han har rest runt i Baltikum och pratat med många av dem som en gång arbetade i dessa hemliga missilanställningar, framför allt fotfolket. Han berättar vad han får höra och vad han ser. Det är en bok om möten med människor och platser, ett bra reportage.

Reportaget kompletteras inte av en lika fullständig kontext. Mitt intryck är att författaren ibland okritiskt återberättar vad han lyssnat till. Jag kan sakna research, distansering och att författaren inte på fler nivåer låter läsaren få insikter i historien om dessa vidriga dödsanläggningar.

Dædalus 2007. Sverige i rymden.

Red. Jan Garnert
Tekniska museet, 2007.

Tekniska museets årsbok, redigerad av undertecknad, handlar om rymden. Sven Grahn, nestor inom svensk rymdforskning, skriver om denna alltifrån föreningen Svenska Interplanetariska Sällskapet i tidigt 1950-tal till framgångar för dagens svenska rymdindustri. Bland övriga författare märks Anders Houltz, industriminnesforskare vid KTH, som skriver om Hasselblads månkamera och temaforskaren Michael Godhe med en artikel om den svenska science fiction-hjälten Allan Kämpe. Dædalus inleds och avslutas av författaren Lotta Lotass. För årsboken har hon exklusivt skrivit ”Femtio år sedan nu – ett Sputnikcollage”.

*Jan Garnert,
Forskningssamordnare, Tekniska museet*